

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

*Гончарук В. В.,
провідний інженер,
Національний дендропарк «Софіївка» НАН України,
м. Умань, Україна*

*Гончарук В. А.,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української
літератури, українознавства та методики їх навчання,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна*

На сучасному етапі Україна зазнає значних соціально-економічних, духовних і культурних перетворень, що потребує від вищої школи формування нового покоління фахівців, які відповідатимуть запитам суспільства в галузі професійної підготовки кадрів, її сучасним стандартам, з урахуванням потреб та особливостей студентської молоді. Ще у 1972 р. учасниками Стокгольмської конференції задекларовано фундаментальне право людини на умови життя, що забезпечують її гідність та добробут [2, с. 244]. Як зауважує В. Борейко, у наш час недостатньо захоплюватись красою природи й не наносити їй шкоди, актуальним завданням на сучасному етапі взаємодії природи й людини є захист природи [1, с. 54].

Зазначасмо, що із дисциплін суспільно-гуманітарного циклу найбільші можливості для формування екологічних знань має «Екологічна культура»; із професійно зорієнтованих – лише у вивченні курсу «Педагогіка» розкривається педагогічний аспект системи знань про взаємодію людини і природного середовища. Дисципліна «Психологія (загальна та вікова)» за своїм екологічним навантаженням близька до дисциплін гуманітарного циклу, тому навчальний матеріал має антропоцентричну й екоцентричну спрямованість.

Проблема формування екологічної культури – одна з найбільш актуальних проблем на сучасному етапі розвитку нашого суспільства, від вирішення якої залежить оздоровлення нації в цілому. Процес формування екологічної культури студентів є складним, суперечливим і багатоетапним. На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень проблеми, власного теоретичного пошуку виявлено такі структурні елементи екологічної культури: екологічні знання, екологічне мислення, екологічну свідомість, екологічний світогляд, екологічну етику.

Важливий внесок у розробку питань формування екологічної освіти і виховання в останні роки зробили Н. Депенчук, І. Дроздова, Р. Карпінська, В. Казначеев, А. Яншин, М. Багер, В. Борейко. Актуалізована сучасними змінами соціального й економічного розвитку проблема компетентності набула в психології статусу пояснювального принципу при розв'язання вельми широкого кола теоретичних і прикладних питань, спрямованих, головним чином, на самовдосконалення особистості як суб'єкта професійної діяльності. На сучасному етапі складних і динамічних відносин суспільства з навколишнім середовищем бережливе ставлення до природи повинно складати невід'ємну частину загального світогляду кожного громадянина України.

Сформована екологічна культура не дається з народження, удосконалення цієї важливої якості сучасної людини продовжується все життя. Саме тому формування екологічної культури людини, гармонізація її відносин із природою є пріоритетними напрямками реформування виховання, що відображено у Національній доктрині розвитку освіти, Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні, концепції виховання дітей і молоді у національній системі освіти. Від цього залежить забезпечення конституційних прав громадян нашої держави на безпечне для життя і здоров'я довкілля. У 1980-их роках теорія і практика екологічної освіти збагатилась концепцією про її неперервність, де під неперервністю освіти розуміється соціально-педагогічна категорія, що виражає ідею поступового розвитку освітніх потреб людини як природничо-історичного і конкретного соціально-педагогічного процесу.

Мета дослідження – розкрити сутність екологічної культури як одного з чинників формування еколого-психологічної компетентності майбутніх учителів.

Екологічна культура – це тип життєдіяльності людини, що успадковується, та її взаємовідносин із навколишнім середовищем, які сприяють здоровому способу життя, стійкому соціально-економічному розвитку, екологічній безпеці країни і кожної людини. Вона є засобом самоорганізації сутнісних сил людини в умовах конкретного природного середовища. Основоположним принципом екологічної культури можна вважати принцип відповідності соціального і природного в рамках єдиної системи.

Встановлення цієї відповідності у всіх сферах суспільного життя сприяє, з одного боку, його екологізації, а з іншого – гармонізації самої суспільної системи. Екологічна культура виражає міру освоєння суб'єктом природоперетворюючої діяльності, відповідності соціального і природного як складових єдиної системи. Вона сприяє також гармонізації взаємовідносин суспільства та природи і формуванню нового типу особистості – людини епохи ноосфери.

Екологічна культура виявляється в системі духовних цінностей, у всіх видах і результатах людської діяльності, пов'язаної з пізнанням і перетворенням природи, виражає характер і якісний рівень взаємовідносин між суспільством і природою. Формування екологічної культури у людини сприяє розвитку її гуманістичних установок, що дозволяє говорити про яскраво виражену гуманістичну орієнтацію екологічної науки та екологізацію навчального процесу в цілому. Екологічна культура – це утвердження у свідомості і діяльності людини принципів природокористування, володіння навичками і вміннями вирішувати соціально-економічні завдання без шкоди для навколишнього середовища і здоров'я людей [3, с. 20].

Поняття «екологічна культура» досліджувалось філософами, соціологами, педагогами, психологами. Так, С. Липін розкриває проблему взаємовідносин людини і природи. Він показує цю проблему як потребу

людини, яка прагне осмислити своє місце і роль у Всесвіті. Людина, що усвідомила руйнівний вплив на природу, намагається виробити справжні гуманістичні основи своїх взаємовідносин із природою [1]. На думку С. Липіна у процесі формування екологічної культури можна виділити три основних етапи: а) неусвідомлено-наслідувальна поведінка (на цьому етапі діяльність прирівнюється до наслідування або до діяльності за принципом «Так потрібно», закладаються найважливіші навички і стереотипи поведінки); б) усвідомлена поведінка, що визначається знаннями, які були отримані у процесі навчання (на цьому етапі відбувається корекція поведінки, формуються стереотипи поведінки у стандартних ситуаціях); в) стереотипна поведінка (цей етап характеризується тим, що людина діє у відповідності зі стереотипами своєї поведінки і сформованими звичками поведінки) [4].

Екологічна культура спрямована на подолання власної обмеженості людини як природної істоти (біологічного виду) щодо пристосування в умовах постійної конкуренції з боку тих чи інших форм живої речовини. Вона є сукупністю адаптивних ознак виду принципово нового типу. Про значення таких ознак можна мати уявлення від протилежного: людина, позбавлена звичних засобів впливу на довкілля (житла, одягу, знарядь праці, зброї, медичних препаратів та ін.), має сумнівні шанси вижити й утвердитися у природних екосистемах. І навпаки, маючи їх, вона, по суті, виводить себе за межі конкуренції, оскільки володіє адаптивними набутками, несумісними з виробленими іншими видами у процесі біологічної еволюції. Тому екологічна культура не є чимось несуттєвим чи вторинним для існування людини: вона становить саму його функціональну основу, уможливаючи доцільне й ефективне природокористування. Екологічна культура суспільства є якісною характеристикою соціоприродних взаємодій. Екологічна культура особистості – це результат виховних впливів соціального середовища, в тому числі і педагогічного впливу сім'ї, школи, закладів вищої освіти. Екологічна культура – це загальнолюдська світова культура і тому мірою екологічних відносин повинне виступати саме життя у всіх його проявах. Необхідне формування і

загальної та особистісної екологічної свідомості, а також перемога відчуження кожної людини від природи.

Аналізуючи термін «екологічна культура», ми зробили такий висновок: екологічна культура – це невід’ємний компонент духовного світу людини, який є екологічно зорієнтованою свідомістю і поведінкою, в основі яких лежать гуманістичні ціннісні орієнтації та установки по відношенню до природи. Дослідження поняття «екологічна культура» дозволяють нам зобразити складові компоненти екологічної культури у такому вигляді: екологічна культура – екологічне світосприйняття – екологічна свідомість – екологічні переконання – екологічна самосвідомість – екологічне світорозуміння – екологічна діяльність – ідеал взаємовідносин людини із природою.

Отже, саме вчитель у міру сформованості екологічного світобачення, екологічної спрямованості, екологічної свідомості та мислення вибирає способи входження в екологічну культуру, її використання та розвитку. Встановлено, що відповідальність за наслідки екологічної діяльності має бути, перш за все особистою, оскільки невеликий внесок кожного у відтворення довкілля складається у мільярди жителів планети Земля.

Література:

1. Борейко В. Е. Спутник юного защитника природы / В. Е. Борейко, В. Н. Грищенко. – К.: Киевский эколого-культурный центр, 1999. – 304 с.
2. Запольський А. К. Основи екології: підруч. / А. К. Запольський, А. І. Салюк; [за ред. К. М. Ситника]. – К.: Вища школа, 2001. – 358 с.
3. Захлебный А. Н. Состав понятий межпредметных связей в школьном природоохранительном просвещении / А. Н. Захлебный // Межпредметные связи в школьном природоохранительном просвещении – М.: Педагогика, 1986. – С. 20–28.
4. Липин С. А. Человек глазами природы: монография / С. А. Липин. – М.: Советский писатель, 1985. – 232 с.